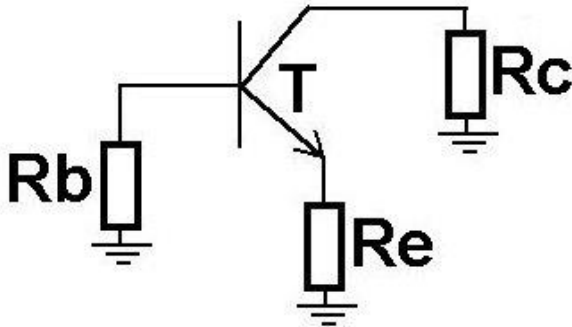

KUVVETLENDİRİCİLERİN ac DAVRANIŞININ SİSTEMETİK ANALİZİ

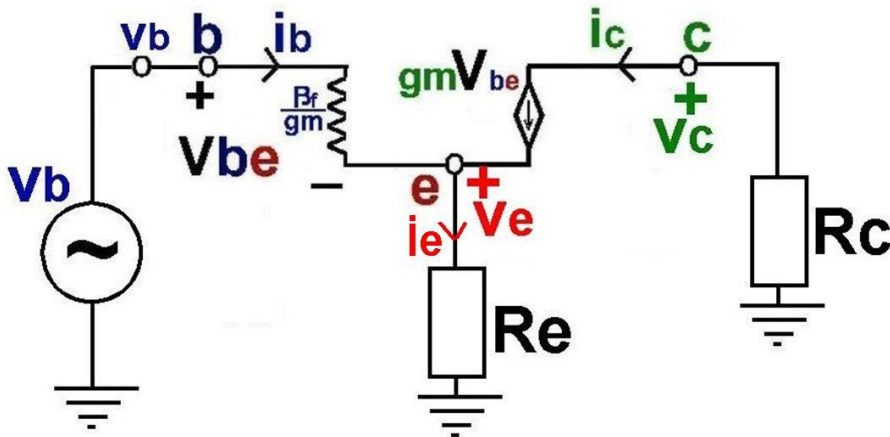
Bir elektronik devre olarak **kuvvetlendirici devreler** girişlerindeki işaretin genliğini büyüterek çıkış işaretini oluştururlar. Frekansını değiştirmezler. Faz değişimi olabilir de olmayabilir de.

Kuvvetlendirici devrelerin olmazsa olmaz elemanı **transistordur**. Genelde kuvvetlendirici devrelerin analizleri ac yaklaşımlarla yapılabilmektedir (giriş işaretlerinin düşük genlikli olması durumunda). Bu durumda transistörler yaklaşık lineer davranış göstermekte ve ac modelleri kullanılabilir hale gelmektedir. ac durumda (ac kaynaklar sıfırlandığında ve devrede geribesleme yoksa) bir transistör için portlarının dışındaki devre yapılarının davranışı birer direnç ile modellenebilir. Böylece, ac durumda her bir transistör için aşağıda Şekil-8'de görünen ac durum modeli kullanılabilir.

Şekil-8 Bir BJT'nin portlarında ac durumda oluşan etkilerin genel durumu modeli.

Şekil-8'de görülen Rb, Rc ve Re dirençleri ac durumda transistörün (sırasıyla) baz, kolektör ve emetör portlarında oluşan ac etkileri göstermektedir. Bu dirençler tek bir direncin etkisini içerebileceği gibi birçok elemanın birlikte oluşturduğu bir etkiyi de içerebilir. Bu etkinin sadece bir direnç ile modellenebilmesi Thevenin (Norton) eşdeğer devreleri hatırlanarak anlaşılabilir. Bir lineer devrenin bir kapısının davranışı seri bir gerilim kaynağı ve bir direnç ile verilebilir (Thevenin) veya paralel bir akım kaynağı ve bir direnç ile verilebilir (Norton). Eğer devrede bağımsız kaynak yok ise Thevenin ve Norton eşdeğer yapılarıdaki kaynaklar sıfırlanır. Geriye sadece bir direnç kalır. Bundan dolayı, bir transistörün dışındaki yapılarda bağımsız kaynak yok ise o yapılar (ac durumda) sadece birer direnç ile modellenebilir.

Şekil-9 ac işaretin önce baz portuna gelmesi durumunda ac analiz için oluşturulan model.

Şayet ac giriş işareti önce baz portuna geliyorsa üstte görünen Şekil-9 geçerli olur ($r_{ce} \gg R_c$ varsayımı ile r_{ce} ihmal edilmiştir). Şekil-9'daki v_b kaynağı direkt olarak baza uygulanmış bir bağımsız ac kaynağı gösterebileceği gibi, başka elemanlar üzerinden baza gelen ac işareti de gösterebilir (bir düğüm için gerilim tanımlanırsa o gerilimi bir bağımsız kaynakla gösterebiliriz). Bu Őekilde görünen i_b ve i_c akımları řu Őekilde verilebilir.

$$i_b = v_{be} / (\beta_F / g_m)$$

$$i_c = g_m \cdot v_{be}$$

$$i_e = i_b + i_c$$

eşitliği Kirchoff'un akım yasasından elde edilir. Burada hareketle

$$v_e = i_e \cdot R_e = (i_b + i_c) \cdot R_e = (g_m / \beta_F + g_m) \cdot v_{be} \cdot R_e$$

$$v_{be} = v_b - v_e$$

$$v_e = (g_m / \beta_F + g_m) \cdot v_b \cdot R_e - (g_m / \beta_F + g_m) \cdot v_e \cdot R_e$$

Bu ifadede görünen g_m / β_F terimi ihmal edilebilir bir terimdir. Çünkü β_F değeri 100 mertebesindedir. Buradan hareketle $v_e - v_b$ gerilimleri içi aşağıdaki ifade elde edilir;

$$v_e = [g_m \cdot R_e / (1 + g_m R_e)] \cdot v_b$$

Bu ifade genelde şöyle gösterilir;

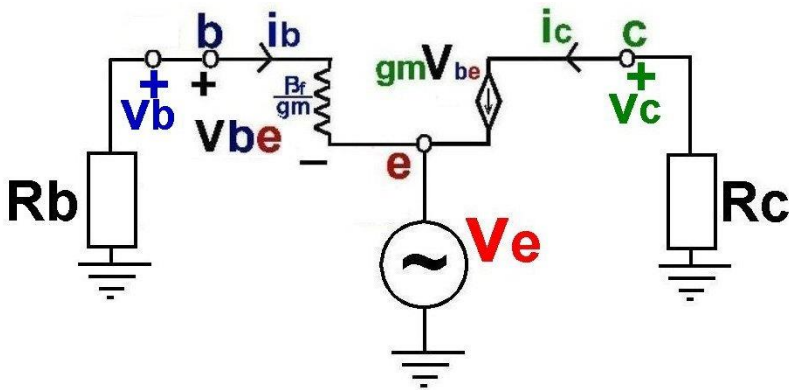
$$v_e / v_b = [g_m \cdot R_e / (1 + g_m R_e)] \quad (1)$$

Şekil-9'da görünen yapı bazın giriş olduğu bir yapıdır. Emetördeki işaretin çıkış olarak kullanılması durumunda yapının ismi **emetör çıkışlı** olarak isimlendirilir ve (1) bağıntısı ile transfer ilişkisi (kazancı) verilir. Diğer taraftan, kolektörün çıkış olarak kullanılması mümkündür. Şekil-9'da, kolektör portu için aşağıdaki ifadeler elde edilir.

$$v_c = -i_c \cdot R_c = -g_m \cdot v_{be} \cdot R_c = -g_m \cdot (v_b - v_e) \cdot R_c = -g_m (v_b - v_b \cdot [g_m \cdot R_e / (1 + g_m R_e)]) \cdot R_c$$

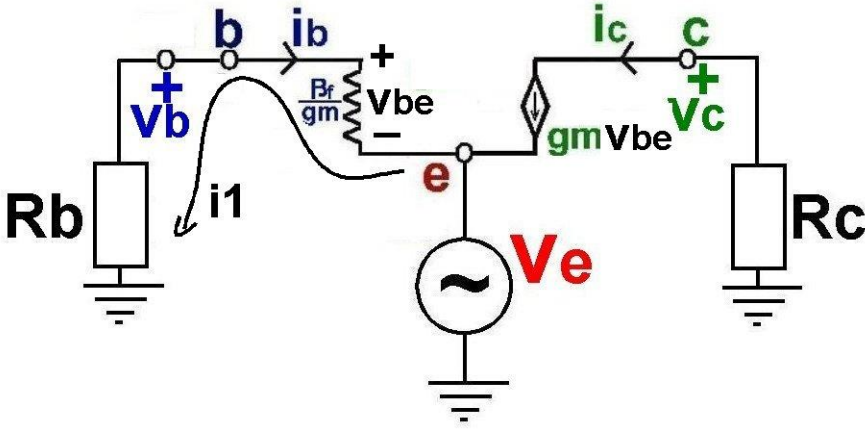
$$v_c / v_b = -g_m R_c / (1 + g_m R_e) \quad (2)$$

Şekil-9'da görünen yapı bazın giriş olduğu bir yapıdır. Kolektördeki işaretin çıkış olarak kullanılması durumunda yapının ismi **ortak emetörlü** olarak isimlendirilir ve (2) bağıntısı ile transfer ilişkisi (kazancı) verilir.

Şekil-10 ac işaretin önce emetör portuna gelmesi durumundaki ac analiz için oluşturulan model.

Şayet ac giriş işareti önce emetör portuna geliyorsa üstte görünen şekil-10 geçerli olur ($r_{ce} \gg R_c$ varsayımı ile r_{ce} ihmal edilmiştir). Şekil-10'daki v_e kaynağı direkt olarak emetöre uygulanmış bir bağımsız ac kaynağı gösterebileceği gibi, başka elemanlar üzerinden emetöre gelen ac işareti de gösterebilir (bir düğüm için gerilim tanımlanırsa o gerilimi bir bağımsız kaynakla gösterebiliriz). Şekil-10 analizi kolaylaştırmak için Şekil-11'deki halde verilebilir

Şekil-11 ac işaretin önce emetör portuna gelmesi durumundaki ac analiz için oluşturulan model.

Şekil-11 için aşağıda ifadeler geçerli olur.

$$i_1 = v_e / (r_{be} + R_b)$$

$$r_{be} = \beta_F / g_m$$

$$i_b = -i_1$$

Bu ifadelerden v_{be} gerilimi elde edilir.

$$v_{be} = i_b \cdot r_{be} = -i_1 \cdot r_{be} = -v_e \cdot r_{be} / (r_{be} + R_b) = -v_e \cdot (\beta_F / g_m) / [(\beta_F / g_m) + R_b]$$

v_{be} elde edilince i_c ve v_c elde edilmiş olur.

$$i_c = g_m \cdot v_{be}$$

$$v_c = -i_c \cdot R_c = g_m \cdot v_e \cdot (\beta_F / g_m) \cdot R_c / [(\beta_F / g_m) + R_b]$$

$$v_c / v_e = g_m \cdot R_c / (1 + g_m \cdot R_b / \beta_F) \quad (3)$$

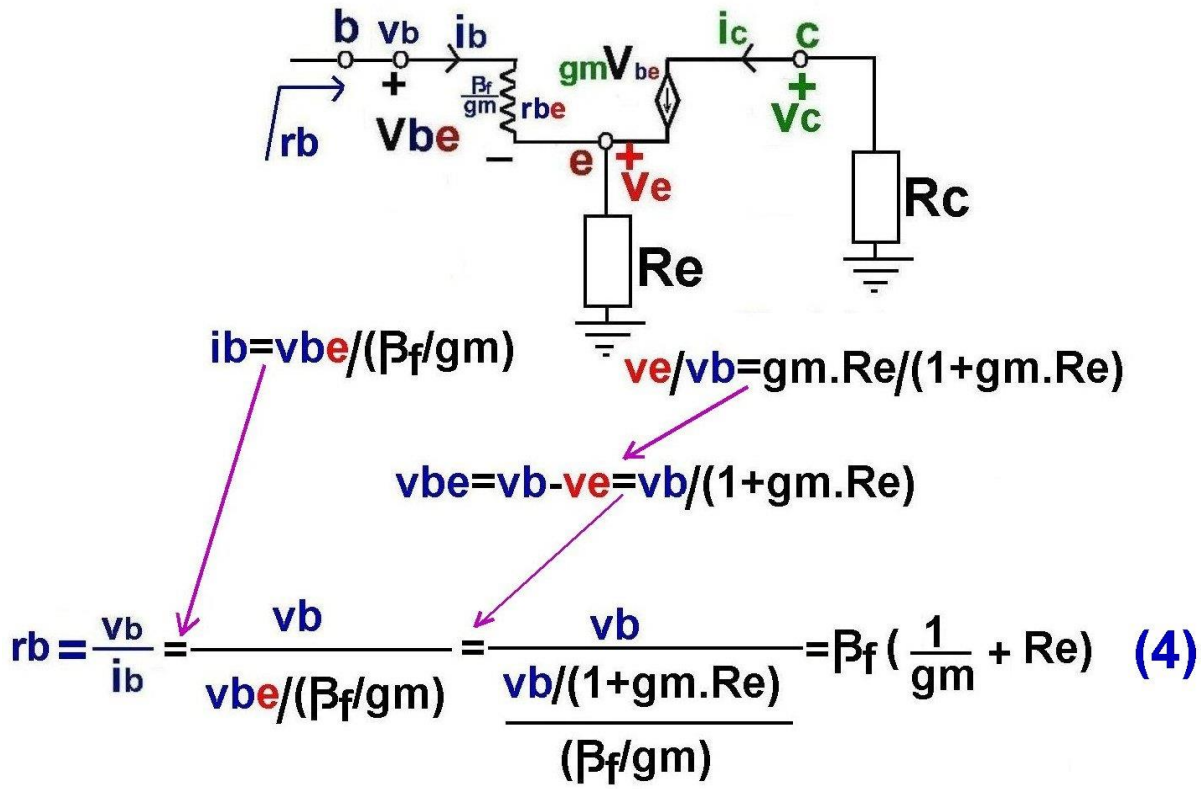
Sonuç olarak (3) ifadesine ulaşılır. Bu ifade **ortak bazlı** kazanç ifadesidir. Ortak bazlı yapıda giriş işareti emetöre uygulanır, çıkış işareti kolektörden alınır.

*****

ac durumda port dirençlerinin elde edilmesi

Yukarıda, Şekil-8 için yapılan açıklamalar transistorların port dirençleri için de geçerlidir. Burada, port dirençlerinden kasıt (BJT için) baz, emetör ve kolektör dirençleridir (kolektör direnci bu aşamada incelenmeyecektir). Baza gelen bir ac gerilim işaretinin, bu gerilime karşılık oluşan baz akımına oranına baz port direnci veya kısaca bazdan görünen direnç denilmektedir.

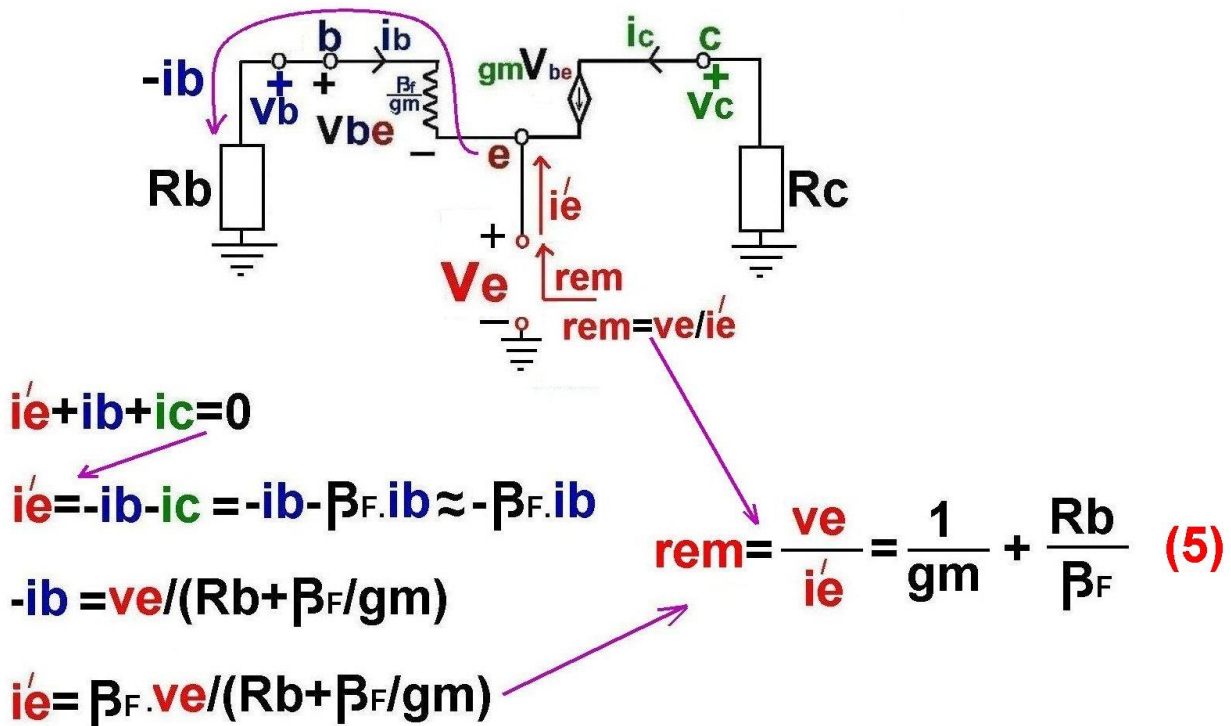
Aşağıda, Şekil-12'de bazdan görünen direnç (r_b) için elde edilen analiz verilmektedir. Baz port direnci analizi için $r_{ce} \gg R_c$ şartı geçerli varsayılmış olup transistorun ac modelinde r_{ce} gösterilmemiştir (ihmal edilmiştir).

Şekil-12 ac durumda BJT'nin baz direncinin elde edilmesi.

Şekil-12'deki analiz ile r_b direnci (4) bağıntısı olarak elde edilmiştir. Bu bağıntıdan görüldüğü gibi emetördeki direnç (R_e) r_b direncini β_f ile çarpılarak etkilemektedir. Yani, emetörde direnç varsa bazdan görünen direnç genel durumda çok büyük değerli olabilmektedir.

Aşağıda, Şekil-13'te emetör port direnci (r_{em}) için elde edilen analiz verilmektedir. Emetör port direnci analizi için $r_{ce} \gg R_c$ şartı geçerli varsayılmış olup transistorun ac modelinde r_{ce} gösterilmemiştir (ihmal edilmiştir).

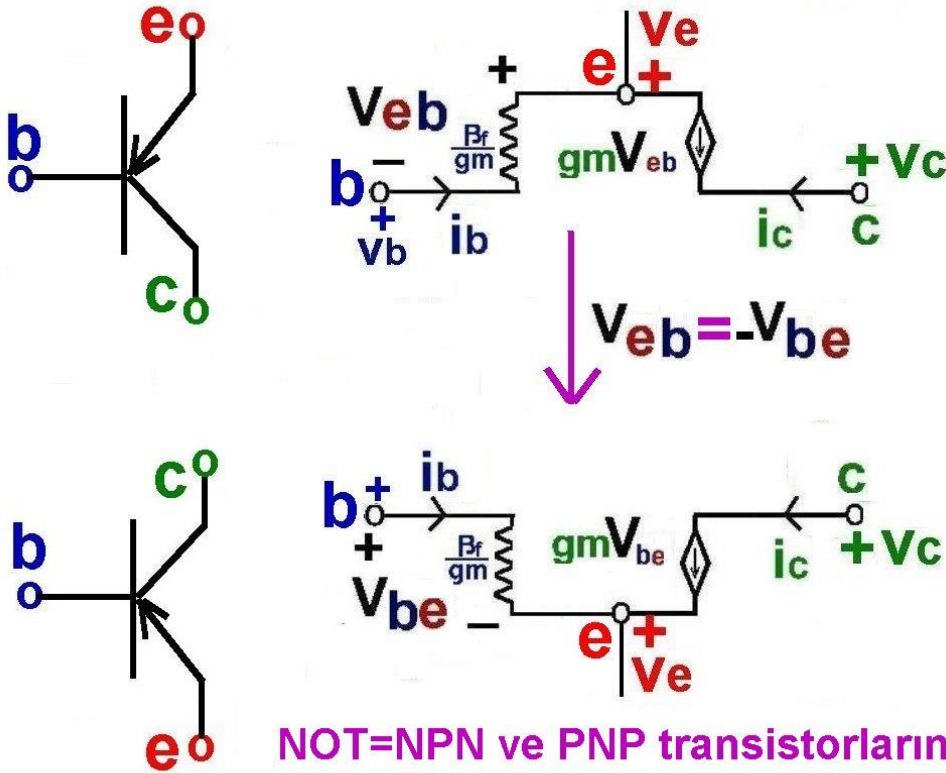

Şekil-13 ac durumda BJT'nin emetörden görünen direncin elde edilmesi.

Şekil-13'teki analiz ile **rem** direnci (5) bağıntısı olarak elde edilmiştir. Bu bağıntıdan görüldüğü gibi bazdaki direnç (R_b) "emetörden görünen direnci (**rem**)" β_f değerine bölünerek etkilemektedir. Yani, emetör port direnci genel durumda düşük değerli olabilmektedir.

*****

NPN ve PNP transistorların eş ac modele sahip olduğunun gösterilmesi

NOT=NPN ve PNP transistorların ac modelleri aynıdır!!!

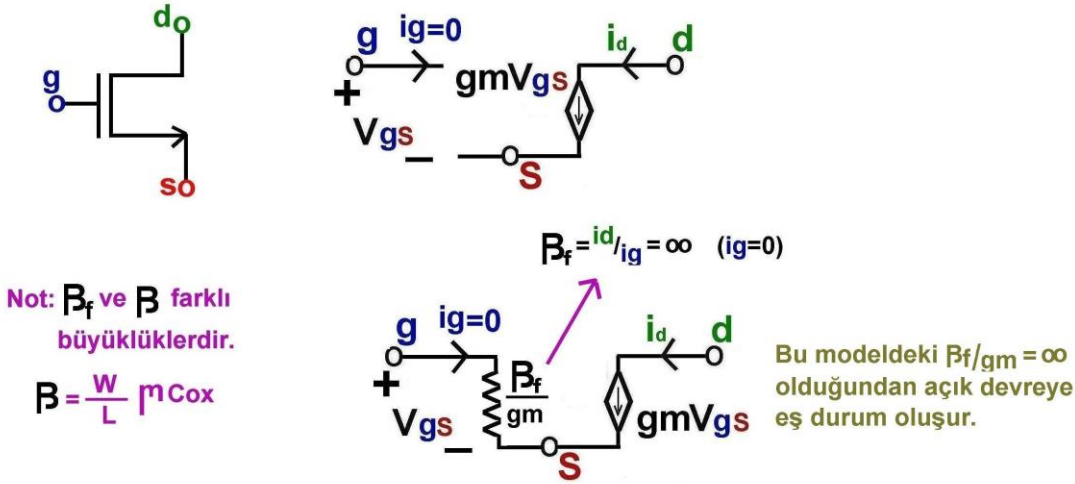
Şekil-14 NPN ve PNP transistorların ac modellerinin eş olması.

Şekil-14'te NPN ve PNP transistorların ac modellerinin eş olması gösterilmektedir. Orijinal (üstteki) durumda v_{eb} gerilimi sebebi ile emetörden kolektöre $g_m.v_{eb}$ değerli bir akım tanımlanır. Şayet v_{eb} yerine v_{be} kullanılırsa $g_m.v_{be}$ değerli akım ters yönlü olur ve kolektörden emetöre gösterilir. Bu durumda ortaya çıkan model NPN transistorun ac modeli ile aynıdır.

NPN ve PNP transistorların ac modelleri aynı olduğundan NPN transistor için elde edilmiş ac bağıntılar (1-5) PNP transistor için de geçerli olur.

*****

ac durumda MOSFET ile BJT'nin modellerinin eş olduğunun gösterilmesi

Açıklama-1: MOSFET için β_f parametresi matematiksel olarak kullanılabilir. Bu durumda BJT ve MOSFET ac modelleri tamamen aynı olur. Sadece gm hesaplaması için farklı ifadeler kullanılır.

Açıklama-2: Elektronik-2 kapsamında kullanılan modeller dikkate alındığında BJT ve MOSFET matematiksel olarak aynı ac modellere sahip olmaktadır. Bundan dolayı, BJT için elde edilen ac bağıntılar MOSFET için de kullanılabilir

Açıklama-3: BJT'de açıklandığı gibi MOSFET'te de NMOS ve PMOS transistörler aynı ac modele sahiptir.

Sonuç olarak NPN-BJT için elde edilen bağıntılar PNP-BJT, NMOS ve PMOS transistörler için de kullanılabilir. Bu amaçla, bağıntılarında MOS transistörler için $\beta_f = \infty$ almak yeterli olacaktır.

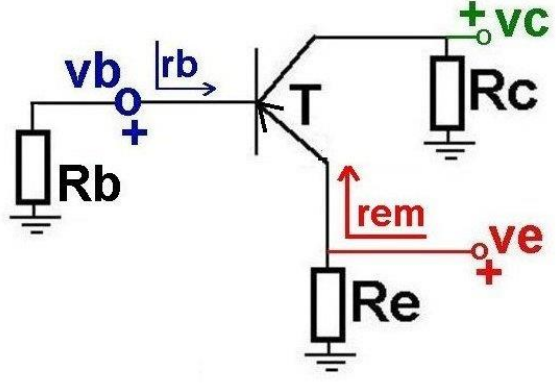
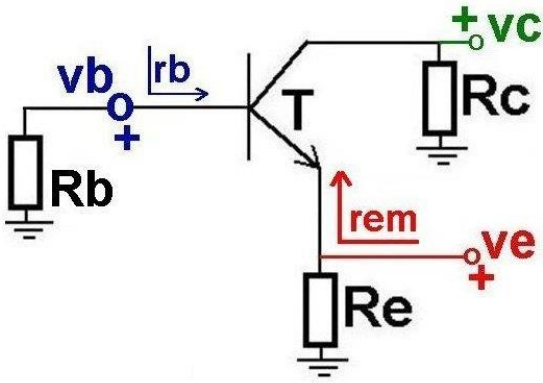
Şekil-15 β_f parametresi ∞ alınarak MOSFET ac modelinin BJT modeli ile eş hale getirilmesi

Şekil-15'te MOSFET'in ac modelinin matematiksel olarak BJT ac modeli ile eş hale getirilebileceği gösterilmektedir. Bilindiği gibi MOSFET'in geçit (gate) akımı sıfırdır. Bu durumda $\beta_f = i_d / i_g$ akım kazancı parametresi MOSFET için ∞ olur. Dolayısıyla, açık devre olan geçit-sors portları arasındaki durum $\beta_f / g_m = \infty$ değerli bir direnç ile gösterilebilir. Sonuç olarak, MOSFET ac modeli BJT ac modeli ile eş hale gelir. Böylece, BJT için elde edilen ac bağıntılar MOSFET için de $\beta_f = \infty$ şartı altında geçerli olur.

Şekil-14'te verilen NPN ve PNP transistörleri ac durumda modellerinin eş olduğuna dair görsel açıklama NMOS ve PMOS transistörler için de kullanılabilir. Dolayısıyla, NMOS transistör ve PMOS transistör eş ac modellere sahiptir. Sonuç olarak, NPN, PNP, NMOS ve PMOS transistörler aynı ac bağıntılara sahip olacaktır. Burada önemli olan tek nokta MOS ac bağıntılarında $\beta_f = \infty$ eşitliğinin geçerli olmasıdır (β_f ve β bağıntılarının farklı olduğuna dikkat ediniz).

NPN ve PNP transistorların ac bağıntıları

ac işaret ilk olarak baza geliyor
ve çıkış kolektörden alınıyorsa

$$\frac{vc}{vb} = \frac{-gm Rc}{1 + gm Re} \quad (1)$$

ac işaret ilk olarak baza geliyor
ve çıkış emetörde alınıyorsa

$$\frac{ve}{vb} = \frac{+gm Re}{1 + gm Re} \quad (2)$$

ac işaret ilk olarak emetöre geliyor
ve çıkış kolektörden alınıyorsa

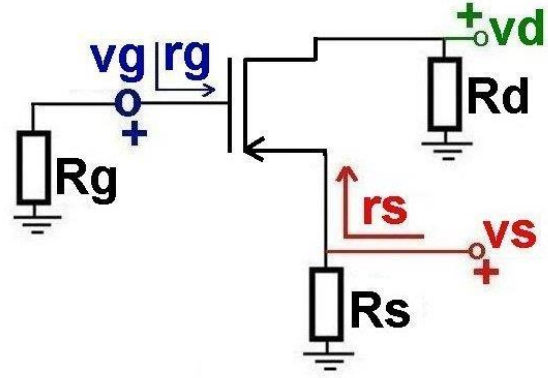
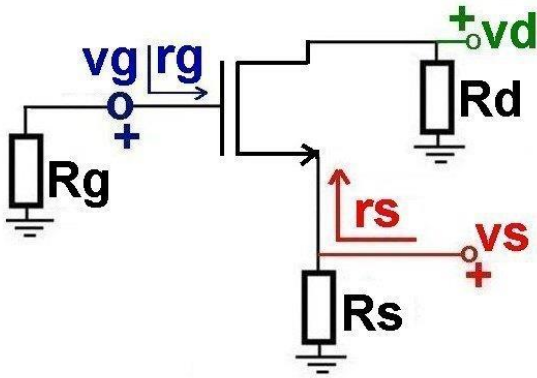
$$\frac{vc}{ve} = \frac{gm Rc}{1 + gm \frac{Rb}{\beta_f}} \quad (3)$$

$$rb = \beta_f \left(\frac{1}{gm} + Re \right) \quad (4)$$

Port Dirençleri

$$rem = \frac{1}{gm} + \frac{Rb}{\beta_f} \quad (5)$$

NMOS ve PMOS transistorların ac bağıntıları ($\beta f = \infty$)

ac işaret önce geçite geliyor
ve dreynenden çıkış alınıyorsa

$$\frac{v_d}{v_g} = \frac{-g_m R_d}{1 + g_m R_s} \quad (1.2)$$

ac işaret önce geçite geliyor
ve sorstan çıkış alınıyorsa

$$\frac{v_s}{v_g} = \frac{+g_m R_s}{1 + g_m R_s} \quad (2.2)$$

ac işaret önce sorsa geliyor
ve dreynenden çıkış alınıyorsa

$$\frac{v_d}{v_s} = g_m R_d \quad (3.2)$$

Port Dirençleri

$$r_g = \infty \quad (4.2)$$

$$r_s = \frac{1}{g_m} \quad (5.2)$$